

ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ:
ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΕ ΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ
(Δύο περιπτώσεις από τα θέματα που προβλήθηκαν:
Α. Το ιδιότυπο εκκλησιαστικό καθεστώς της Μάνης: αίτια
και επιδράσεις του, και Β. Νικήτας Νηφάκης: ο φορέας
των μηνυμάτων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στη Μάνη)

Νικόλαος Ε. Μαραμπέας
Σχολικός Σύμβουλος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Περίληψη

Η εργασία συνίστατο στην έκθεση στοιχείων και γεγονότων μέσω των οποίων έγινε δυνατή η έκδοση και κυκλοφορία, πριν από πέντε χρόνια της μηνιαίας εφημερίδας με τίτλο: Μανιάτικη Αλληλεγγύη. Η έκδοση αυτή όπως προσδιορίζεται και από τους στόχους της φιλοδοξεί να λειτουργήσει προωθώντας στοιχεία της Δια Βίου Εκπαίδευσης. Αυτό γίνεται με τον ιδιαίτερο, επιλεκτικό και εύληπτο τρόπο, που παρέχονται σε κάθε φύλλο της μηνιαίας αυτής έκδοσης, στοιχεία από την Ιστορία και τον Πολιτισμό της περιοχής, σε αγαστή σύνδεση με σύγχρονα γεγονότα που αποτελούν την Τοπική Ιστορία της περιοχής. Τα στοιχεία της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Μάνης αναφέρονται κυρίως στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας, περίοδο κατά την οποία δημιουργήθηκαν τα ηρωικά έπη των Μανιατών. Αναπτύσσονται διεξοδικότερα δύο θέματα: Το ένα για το εκκλησιαστικό καθεστώς της Μάνης και το δεύτερο για το Νικήτα Νηφάκη, τον πρώτο Μανιάτη λόγιο.

Από την ιδέα μέχρι την έκδοση της εφημερίδας

Κυρίες και κύριοι σύνεδροι,
επιτρέψτε μου να καταθέσω ενώπιον σας ένα κύκλο προβληματισμού που συνδέεται άμεσα με τον τίτλο του συνεδρίου, **Λακωνία: Γλώσσα - Ιστορία - Πολιτισμός**, και το περιεχόμενο των εργασιών του συνεδρίου, σύμφωνα με τον προγραμματισμό της Οργανωτικής Επιτροπής και του φίλτατου Προέδρου της, του Καθηγητή Κυρίου Θεόδωρου Εξαρχάκου. Με την αναγκαία σημείωση ότι τα στοιχεία αυτού του προβληματισμού που θα καταθέσω αναφέρονται σε τμήμα της Λακωνίας, τη Μάνη.

Η θελκτική ιδέα της επαναπροσέγγισης των στοιχείων του ιδιότυπου μανιάτικου πολιτισμού, της ανάδειξής τους και της διαμόρφωσης συνθηκών σύνδεσης και σύγκρισης με τα δρώμενα τη σύγχρονη περίοδο στην εδαφική περιοχή της Μάνης, με απασχολούσε εδώ και πολλά χρόνια. Πολλά από τα βήματα της ζωής μου καθοδηγήθηκαν άτυπα σε αντανakλαστική επιταγή των στοιχείων αυτής της ιδέας. Μετά από είκοσι πέντε χρόνια βιωματικών εμπειριών, που απόκτησα ως μόνιμος κάτοικος της Μάνης, ασκώντας το εκπαιδευτικό λειτούργημα, αλλά συμμετέχοντας ταυτόχρονα, άμεσα και ενεργά, σε όλα τα κοινωνικά δρώμενα της περιοχής, θεώρησα ότι είχαν δημιουργηθεί οι κατάλληλες συνθήκες για να σχηματιστεί το πλαίσιο μέσω του οποίου θα μπορούσε να λειτουργήσει σε πρακτικό επίπεδο αυτή η ιδέα. Έτσι γεννήθηκε η *Μανιάτικη Αλληλεγγύη*. Αυτός είναι ο τίτλος της Εφημερίδας μας. Που συνοδεύεται από τον αναγκαίο και ανελαστικό υπότιτλο: **Μηνιαία εφημερίδα με μανιάτικα θέματα**. Απαιτούνται μερικά στοιχεία ακόμα για την αμέσως προηγούμενη χρονική περίοδο αυτής της «γέννας».

Η Αλληλεγγύη ήταν το χαρακτηριστικό στοιχείο των Μανιατών όταν εξορμούσαν στις πολεμικές επιχειρήσεις τους σε στεριά και θάλασσα, ιδιαίτερα κατά τους τέσσερις αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας στο γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας που έφθανε μέχρι τη μανιάτικη γη. Για την πρόοδο και ανάπτυξη της περιοχής στις σύγχρονες συνθήκες θεωρήσαμε αναγκαίο όρο την επανεμφάνιση αυτού του χαρακτηριστικού. Τότε, το χαρακτηριστικό στοιχείο της Αλληλεγγύης προέκυπτε και δημιουργείτο από τον καταναγκασμό που δημιουργούσε η πολεμική βία. Τώρα, στις ειρηνικές και αναπτυξιακές συνθήκες θα έπρεπε να το χρησιμοποιήσουμε, εμπλουτίζοντας τα κοινωνικά δρώμενα της περιοχής μας με ποιότητα και πνευματικά έργα. Αυτά τα χαρακτηριστικά θέλαμε να προσδώσουμε στο έντυπο του οποίου οραματιζόμαστε την έκδοση.

Αυτές οι σκέψεις κυριαρχούσαν στις απανωτές συσκέψεις μιάς μεγάλης ομάδας ατόμων, που κατάγονταν από τα 19 Δημοτικά Διαμερίσματα του Δήμου Λευκτρού της Μάνης, κατά το τελευταίο τρίμηνο του 1998 και το πρώτο τρίμηνο του 1999. Τα άτομα αυτά 110 περίπου είχαν πριν από λίγους μήνες συμπράξει για τη διαμόρφωση κοινού προγράμματος και συμμετείχαν στο συνδυασμό της Αλληλεγγύης κατά τις δημοτικές εκλογές που προηγήθηκαν. Στις συσκέψεις αυτές επικράτησε η άποψη ότι ένα από τα στοιχεία πολιτικής παρέμβασης πρέπει να είναι η ποιοτική αναβάθμιση της περιοχής με την κυκλοφορία εντύπου που θα διακρινόταν από αυτά τα χαρακτηριστικά. Ειδικότερα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του θάπρεπε να προέκυπταν από έναν αρμονικό συνδυασμό στοιχείων της ιστορίας και του πολιτισμού της Μάνης αφενός, με τα σύγχρονα δρώμενα αλλά και τις προοπτικές του μέλλοντος, αφετέρου. Η παρατεταμένη ζύμωση απόψεων και ιδεών οδήγησε στην απόφαση για σύσταση σωματίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα από τα συγκεκριμένα μέλη, με την επωνυμία *Μανιάτικη Αλληλεγγύη*. Κάτω από το ιστορικό πλαίσιο αυτό οδηγήσαμε δειλά στην κυκλοφορία του πρώτου φύλλου της *Μανιάτικης Αλληλεγγύης*, τον Απρίλιο του 1999. Στα πέντε, και

πάνω, χρόνια που πέρασαν από τότε η διαδρομή της εφημερίδας ξεπέρασε κατά πολύ τις προσδοκίες εκείνων που την οραματίστηκαν. Η ικανοποίηση όμως προέκυψε κυρίως από την εμπιστοσύνη που έδειξαν σ' αυτή την προσπάθεια οι Μανιάτες και οι φιλομανιάτες.

Οι τρόποι σύνδεσης του παρελθόντος με το παρόν και το μέλλον της περιοχής μας, από τις στήλες της εφημερίδας

Ας παρακολουθήσουμε αυτή την πορεία προσδιορίζοντας τους τρόπους, όπως ισχυρίζομαι στον τίτλο αυτής της παρουσίασης, που συνδέεται η Τοπική Ιστορία, δηλαδή τα στοιχεία της κοινωνικής κινητικότητας στη Μάνη κατά τη σύγχρονη περίοδο, με τις ιστορικές και πολιτιστικές καταβολές που μας κληροδότησαν οι πρόγονοί μας

Θεωρώ ότι έχουμε διανύσει τεράστια απόσταση από το Μάρτιο του 1999 που σχεδιάζαμε την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου. Η μορφή με την οποία εμφανίζεται τώρα η εφημερίδα χρειάστηκε πάνω από ένα χρόνο δοκιμές, πειραματισμούς και διαβουλεύσεις, για να σταθεροποιηθεί στις 20 σελίδες μεγάλου μεγέθους. Καταθέτω χαρακτηριστικά στοιχεία του περιεχομένου της: Α) μία στήλη που βρίσκεται μόνιμα στη δεύτερη σελίδα και έχει χαρακτηριστικό τίτλο: **Σελίδες από την Ιστορία της Μάνης**, αναφέρεται στο ηρωικό παρελθόν της περιοχής ιδιαίτερα σε ιστορικά γεγονότα της περιόδου της Οθωμανικής κυριαρχίας στην Ελλάδα, τότε που διαδραματίζονταν τα μανιάτικα έπη. Τα γεγονότα που προβάλλονται αποτελούν συνθέσεις στοιχείων και καταγραφών και αναφέρονται σε ιστορικά θέματα που δεν έχουν ευρεία διάδοση και μεταφορά στο ευρύ μανιάτικο και φιλομανιάτικο κοινό..

Μόνιμες στήλες αποτελούν επίσης: Β) **το κύριο άρθρο**, που είναι εξάσθηλο και παίρνει τη θέση του άνω μισού της πρώτης σελίδας. Σ' αυτό παρουσιάζονται ιδέες και κρίσεις για δημιουργία ενωτικών διαδικασιών στο χώρο της Μάνης, Γ) **Θέματα εκπαίδευσης και πολιτισμού**, που βρίσκεται στην τρίτη σελίδα. Στη στήλη αυτή προβάλλονται ειδήσεις για τα σχολεία της Μάνης, τους μαθητές και τους δασκάλους της. Παρουσιάζονται, επίσης, βιβλία που κυκλοφορούν για τη Μάνη, καθώς και βιβλία Μανιατών συγγραφέων, καθώς και στοιχεία από τις εφημερίδες που κυκλοφορούσαν στη Μάνη παλιότερα. Δ) **Τα χωριά της Μάνης είναι ζωντανά** είναι η στήλη μέσω της οποίας προβάλλονται σε κάθε φύλλο θέματα σχετικά με τη ζωή στους οικισμούς της Μάνης, τόσο κατά τη σύγχρονη περίοδο, όσο και κατά το παρελθόν, το κοντινό και το απομακρυσμένο. Ε) **Λαογραφικά θέματα**, ονομάζεται η στήλη μέσω της οποίας συνεργάτες της εφημερίδας, κυρίως εκπαιδευτικοί και λογοτέχνες, παρουσιάζουν στοιχεία από τη ζωή στις μικροπεριοχές της Μάνης, είτε καταγραμμένα είτε συγκεντρωμένα και πρωτοεμφανιζόμενα από τους ίδιους. Στ) Οι τίτλοι **Δήμος Αβίας - Δήμος Ανατολικής Μάνης - Δήμος Γυθείου - Δήμος Λεύκτρου - Δήμος Οιτύλου - Δήμος Σμύννου - Δημοτικό Διαμέρισμα Βέργας -**

Δημοτικό Διαμέρισμα Μικρής Μαντίνειας(του Δήμου Καλαμάτας), εναλλάσσονται στον υπέρτιτλο της 6ης και 7ης σελίδας ανάλογα με ποιον οργανισμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης αφορά το θέμα που υπόκειται. Η κάλυψη των σύγχρονων θεμάτων τοπικού ενδιαφέροντος συμπληρώνεται με τις μόνιμες στήλες **Μικρά... τοπικά επίκαιρα... και άλλα** και **Τοπικές εκδηλώσεις**, που αναφέρονται σε ειδήσεις μικρής έκτασης και σε πολιτιστικές εκδηλώσεις στα χωριά της Μάνης ή από τους συλλόγους των Μανιατών ετεροδημοτών, αντίστοιχα. Ζ) Έχουμε λάβει ειδική μέριμνα για την προβολή αναπτυξιακών θεμάτων που αφορούν τους αγρότες της περιοχής μας, καθώς και τα ειδικότερα θέματα που τους ενδιαφέρουν. Τα κείμενα αυτού του είδους κατατάσσονται κάτω από τον υπέρτιτλο: **Ανάπτυξη υπαίθρου**. Η) Τέλος, και όχι τελευταίο, θεωρήσαμε σκόπιμο, ενώ δεν είχαμε κλείσει ενάμιση χρόνο κυκλοφορίας, να φροντίσουμε και για τους απόδημους μανιάτες και κυρίως για τους απογόνους τους, που τα Ελληνικά τους είναι περιορισμένα. Μεταφράζουμε τα περιεχόμενα από το ιστορικό θέμα, το κύριο άρθρο, «Τα χωριά της Μάνης είναι ζωντανά», και τα Λαογραφικά θέματα, στην αγγλική γλώσσα. Το υλικό αυτό εμφανίζεται στις σελίδες 9 και 10. Αποτελεί και μια προσφορά για τους πολυάριθμους φιλομανιάτες που εγκαθίστανται στην περιοχή μας, εμπλουτίζοντας για μια ακόμα φορά τη μανιάτικη κουλτούρα, στη συνέχεια των πολλών όμοιων εγκαταστάσεων που προηγήθηκαν και έχει καταγράψει η Ιστορία του τόπου μας.

Αφού εμφανίστηκε το πλαίσιο διασύνδεσης της Τοπικής Ιστορίας με τα στοιχεία που αποτελούν το αντικείμενο του Συνεδρίου: Γλώσσα, Ιστορία, Πολιτισμός, ελπίζω να έχω την ανοχή σας για να δώσω και δύο δείγματα θεμάτων που παρουσιάστηκαν μέχρι τώρα στους τομείς αυτούς.

Το πρώτο, στον τομέα της Ιστορίας, αναφέρεται στο ιδιότυπο εκκλησιαστικό καθεστώς που ίσχυσε στη Μάνη ολόκληρη τη μακρά περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Το δεύτερο, στον τομέα του Πολιτισμού, αναφέρεται στον Νικητά Νηφάκη, τον πρώτο Μανιάτη εκπρόσωπο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που έφερε τα μηνύματά του από τα σύγχρονα, τότε, ευρωπαϊκά ρεύματα στην περιοχή μας, διδάσκοντας για τρεις και πάνω δεκαετίες μικρούς και μεγάλους στη Μάνη και στην Καλαμάτα.

Το ιδιότυπο εκκλησιαστικό καθεστώς της Μάνης. Αίτια και επιδράσεις

Είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο ότι οι θρησκευτικοί και εκκλησιαστικοί θεσμοί αποτυπώνουν αξιόπιστα και τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές καταστάσεις που επικρατούν στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές. Η παρουσίαση σελίδων εκκλησιαστικής ιστορίας της περιοχής μας ως σημαντικής πτυχής των ιστορικών σχέσεων των περιοχών, είναι και μια ελάχιστη αναγνώριση της τεράστιας συμβολής της Ορθόδοξης Ανατολικής Θρησκείας και των θεσμών της στην κοινωνική ομογενοποίηση του γεωγραφικού μας χώρου, στη διατήρηση και στη

χρονική προέκταση του Ελληνισμού. Μια διαδικασία δέκα και πλέον αιώνων, στην οποία η περιοχή μας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο. Μια διαδικασία που τελικά οδήγησε στην αναγέννηση του Ελληνικού Έθνους και τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους.

Τα αίτια του ιδιότυπου για πολλούς αιώνες εκκλησιαστικού καθεστώτος της Μάνης ανατρέχουν, όπως προανέφερα στις προσπάθειες κοινωνικής ομογενοποίησης των κατοίκων της περιοχής μέσω και των θρησκευτικών θεσμών. Στους αρχικούς κατοίκους, τους περίοικους της Σπάρτης, μετά από επιδρομές και κατακτήσεις, προστέθηκαν Σλάβοι Μηλιγγοί κατά τον 7ο αιώνα, Φράγκοι και Ιταλοί Σταυροφόροι τον 13ο αιώνα και Αλβανοί, μετά τη μάχη του Κοσσυφοπεδίου, τον 15ο αιώνα. Ο εξελληνισμός αυτών των ομάδων οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στην Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία και τους εκκλησιαστικούς θεσμούς.

Παραλείποντας αναφορές στο εκκλησιαστικό καθεστώς της περιοχής μας κατά την πρώτη χιλιετία μ.Χ., σταματώ σε ένα ντοκουμέντο, που περιγράφει τον ενιαίο εκκλησιαστικά γεωγραφικό χώρο και παρέχει ταυτόχρονα σημαντικές πληροφορίες για την εποχή του. Είναι το χρυσόβουλο που γράφτηκε το 1293 από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ανδρόνικο τον πρεσβύτερο (1282-1328), που μεταξύ των άλλων προσδιορίζει και τα όρια της Μητροπόλεως Μονεμβασίας. Το κείμενο αποτελεί πολύτιμη ιστορική πηγή για τα ιστορικά δεδομένα της περιοχής μας. Παράθετω ευρύ απόσπασμά του σε νεοελληνική μετάφραση:

Τον παρόντα χρυσόβουλο λόγο αποστέλλω εγώ ο βασιλιάς και σύμφωνα με το θέλημα του Θεού και θεσπίζω τα εξής. Αυτός που τώρα προίσταται αρχιερατικά στην αγιότατη Μητρόπολη Μονεμβασίας, καθώς και οι διάδοχοί του στο Θρόνο να απολαμβάνουν την τιμή που έχει ο κατέχων το θρόνο της Σίδης γενικώς σε όλα του τα δικαιώματα...

Η εδαφική περιοχή αυτής της Μητροπόλεως οριοθετείται ως εξής: Από την Επαρχία Επίδαυρο πρώτα την αποκαλούμενη Λιμηρά, προχωρώντας ανατολικά στο Ζάρακα, και από κει προχωρώντας κοντά στη θάλασσα στην πολίχνη Κυπάρισος. Στη συνέχεια στο ναό του Αγίου Λεωνίδου, μετά δε είναι το Άστρος. Ανεβαίνοντας βρίσκεται η κωμόπολη η αποκαλούμενη Καστάνιτσα. Μετά από αυτή η περιμετρική γραμμή πηγαίνει σε άλλη κωμόπολη λεγόμενη Τζίζινα. Μετά στο ναό των Αγίων Αναργύρων, έπειτα στα αρχαία αλώνια και το ξεροπήγαδο. Μετά από αυτό κατεβαίνει στο ναό του Αγίου Ευθυμίου. Έπειτα προχωρά στη σεβάσμια μονή του Αγίου Γεωργίου, που ονομάζεται του Λυκοβουνού. Από αυτή την ιερά μονή διέρχεται από την πεδιάδα και φθάνει στην απέναντι θεία μονή της Υπεραγίας Θεοτόκου, που τιμάται και ως Ελεούσα, η οποία είναι κοντά στην κωμόπολη Αρκασά. Στη συνέχεια φθάνει σε άλλη κωμόπολη στα πόδια του Ταυγέτου. Από κει ανεβαίνει στην κορυφή του, όπου ήταν εξωκλήσι του προφήτη Ηλία, το επονομαζόμενο Πενταδάχτυλο και πάλι κατεβαίνει στα δεξιά σε άλλο εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία, που βρίσκεται στην άκρη της κοιλάδας και φαραγγιού σκληρού και δύσβατου που τρέχει νερό. Μετά το εξωκλήσι και στο

δεξιό του μέρος όπως κατεβαίνει είναι χωριά και κωμοπόλεις. Το Δυρράχι, πόλη που και την αρχαία περίοδο εκαλείτο έτσι. Μετά από αυτό κατεβαίνει στο σωρό της Γραός, περνά από τη Βασιλική οδό και φθάνει στους Χοιρόλακκους. Έπειτα ανεβαίνει στη μονή Βουλκάνου και περνά στο βουνό που λέγεται Οπή. Έπειτα στο βουνό που λέγεται Όρθιο και κατεβαίνει στην Πύλο, την αποκαλούμενη Αβαρίνο, που είναι μεγάλο λιμάνι. Όλα αυτά τα μέρη και όσα οι τόποι που έχουν αναφερθεί περικλείουν προς τα νότια τους μέχρι τη θάλασσα οριοθετούν την περιφέρεια της αγιωτάτης μητροπόλεως Μονεμβασίας, χωρίς τις δύο Επισκοπές της Κυθουρίας και Ζεμενού. Εκτός και αν κάποιες επισκοπές ανήκουν στους Λατίνους και όποτε ο Θεός επιτρέψει να επανέλθουν στο βασίλειό μου και να σωθούν θα ανήκουν στην αγιώτατη Μητρόπολη Μονεμβασίας. Σ' αυτόν που προΐσταται αυτής της Μητροπόλεως δίνεται το δικαίωμα των αρχιερέων να χειροτονεί επισκόπους σ' αυτές, όπως και στις άλλες επισκοπές.

Με την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς αναπροσαρμόζεται αναγκαστικά και το εκκλησιαστικό καθεστώς στην περιοχή μας. Έτσι εμφανίζεται σε ευρεία κλίμακα το ειδικό εκκλησιαστικό καθεστώς των εξαρχιών, που υπάγονταν απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Έξαρχοι ορίζονται κυρίως ευκατάστατοι Έλληνες της πρωτεύουσας. Αυτοί με τη σειρά τους ορίζουν «επιτρόπους» στην περιοχή της εξαρχίας, συνήθως κληρικούς, επισκόπους που έχουν στερηθεί την επισκοπή τους ή ιερομόναχους, για να ασκούν τις ιερουργικές και λοιπές πνευματικές υποχρεώσεις. Οι εξαρχίες στελεχώνονταν από λαϊκούς, που προωθούσαν ενέργειες συνοδευτικές, όπως η είσπραξη των φόρων και η καλλιέργεια των εκκλησιαστικών κτημάτων, η επιστασία για την ανέγερση και αργογράφηση ναών. Έξαρχίες που εμφανίστηκαν και διατηρήθηκαν συνέχεια ή με διαλείψεις για 2-3 αιώνες στην περιοχή της Μάνης είναι εκείνες του Μεγάλου Ζυγού (ή της Πλάτζας), του Πραστίου, της Ζαρνάτας και της Γαστίτζας (Γαϊτσάς). Το καθεστώς των εξαρχιών διατηρήθηκε μέχρι την τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα, περίοδο κατά την οποία ολόκληρη η Πελοπόννησος υποτάχτηκε στους Βενετούς. Οι τελευταίοι οπωσδήποτε συνεκτιμούσαν την ισχύ του ορθόδοξου κλήρου και επιθυμούσαν να επιτύχουν τροποποίηση του υπάρχοντος καθεστώτος που πρόβλεπε την απευθείας υπαγωγή των εξαρχιών στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Αυτές οι αφετηρίες οδηγούν στη μετεξέλιξη της Μητροπόλεως Μονεμβασίας σε Μητρόπολη Καλαμάτας και Μονεμβασίας και στην ένταξη σ' αυτή μιας Αρχιεπισκοπής και 6 Επισκοπών που κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος του χώρου της Μάνης. Της αρχιεπισκοπής Ζαρνάτας (με έδρα τον Κάμπο) και των Επισκοπών Μαΐνης και Νίκλου, με έδρα το Οίτυλο, Μηλέας και Καστάνιας, Σταυροπηγίου Ζαρνάτας, Ανδρούβιστας (Εξωχωρίου) και Λαγείας και Κατωπαγίων.

Το καθεστώς αυτό, που έκανε την Καλαμάτα ουσιαστική έδρα της Μητροπόλεως Μονεμβασίας, διατηρήθηκε πάνω από 120 χρόνια. Τροποποιήθηκε λίγα χρόνια πριν από την έναρξη της Επανάστασης του 1821, με την προαγωγή της

Αρχιεπισκοπής Ζαζνάτας σε αυτοτελή Μητρόπολη, που κάλυπτε όλες τις μανιάτικες επισκοπές.

Ο Νικήτας Νηφάκης, φορέας των μηνυμάτων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στη Μάνη

Θεωρώ ότι η τελευταία πνευματική προσφορά του Καθηγητή της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ακαδημαϊκού Σωκράτη Κουγέα, τα *Μανιάτικα Ιστορικά Στιχουργήματα* του Νικήτα Νηφάκη εμπλουτισμένα με δικά του προλεγόμενα και σημειώσεις οδηγούν στην αποκάλυψη καίριων στοιχείων του Μανιάτικου πολιτισμού. Αποτελούν, θα έλεγα, μια διαρκή δεξαμενή αναγνώρισης των ιδιοχαρακτηριστικών που παράγει ο τόπος μας και προικίζει μ' αυτά τους εκάστοτε κατοίκους του. Αυτή η εντύπωση μου διαμορφώθηκε από την πρώτη στιγμή που συνάντησα το κείμενο, το 1973. Η εισαγωγική παρουσίαση του έργου από το Σωκράτη Κουγέα λιτή και σαφής, μας μπάζει αμέσως στο νόημα και μας κατατοπίζει για την πνευματική απόλαυση που θα ακολουθήσει:

«Με το παρόν βιβλίο έρχονται εις φως τα Μανιάτικα ιστορικο-σατιρικά στιχουργήματα του Νικήτα Νηφάκη (1748-1818 περίπου), του περίφημου τούτου Λάκωνος σατιρογράφου, όστις αποτελεί δια την εποχήν του τον μοναδικόν θεράποντα των Μουσών εις την τραχείαν και αυχηράν γην της Μάνης». Στην εισαγωγή που ακολουθεί ο Σωκράτης Κουγέας προβαίνει σε αξιολογικές κρίσεις για το πνευματικό έργο και την εκπολιτιστική προσπάθεια του Νικήτα Νηφάκη στη Μάνη κατά τα προεπαναστατικά χρόνια. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Κατά τους δυσχειμέριους εκείνους χρόνους ο Νηφάκης γίνεται δια του εμμέτρου του λόγου ο κήρυξ και ο πρόδρομος υγιών κοινωνικών αρχών, ο προοδευτικός αναμορφωτής και ο διδάσκαλος ηθικών και ειρηνικών διδαγμάτων, ο μετά παρηγορίας και θάρρους στιγματίζων το έθιμον του γδικιωμού και την ροπήν των Μανιατών εις την πειρατείαν, ο μετά σαρκασμού ψέγων την κακομεταχείρισιν και την ταπείνωσιν της γυναικός, ο αμείλικτος κατήγορος της απαδευσίας του κλήρου και των άλλων κοινωνικών ελαττωμάτων των Μανιατών». Και συνεχίζει ο γέρον Κουγέας στην εισαγωγή του βιβλίου του για το Νικήτα Νηφάκη: «Τα στιχουργήματα του Νηφάκη είναι ενδιαφέροντα, τόσο δια την λογοτεχνικήν των αξίαν, όσον δια την ιστορικήν και λαογραφικήν των σημασίαν, και διότι παρέχουν αδρόν χαρακτηρισμόν φωτισμένης και εκλεκτής Λακωνικής φυσιογνωμίας, σπανίας δια τον τόπον της καταγωγής και δια την εποχήν της δράσεώς του».

Ασφαλώς το πρώτο μέρος του έργου του Νηφάκη *Η Ιστορία της Μάνης όλης, ήθη, χωρία και ιντράδες αυτής, δια στίχων πολιτικών* αποτελεί την κορωνίδα της ιδιότυπης αυτής ποιητικής συλλογής. Είναι αυτό που μας δίνει τη δυνατότητα να χαρακτηρίσομε το όλο έργο του ως προβολή του Μανιάτικου έπους. Αυτό φαίνεται αμέσως και από τα μικρά αποσπάσματα που θα ακουστούν, με όλη την επιείκειά σας για την απόδοση:

Το ποίημα αυτό αρχίζει με τους στίχους:

*Μεγάλο βουνό βρίσκεται απάνω στον Μοριά,
Στον τόπον της Λακωνικής, ωσάν την Πιερίά,
Ταῦγετον τον έλεγαν οι παλαιοί Σπαρτιάτες
Και Μακρυνόν, τον λέγουσιν Ηλίαν, οι Μανιάτες.
Είναι και άλλα περισσά βουνά μικρότερά του
Από τον κάβο Ματαπά έως εκεί κοντά του.
Σ' αυτά τα όρη φύγανε οι μαύροι Σπαρτιάτες
Και είναι αυτοί που λέγονται την σήμεραν Μανιάτες.
Για να φυλάξουν την ζωήν και την ελευθερία,
Έκτισαν χώρες στα βουνά και περισσά χωριά.
Δεν ήτο φυσικόν σ' αυτούς να γίνουν σκλάβοι, δούλοι,
Αλλά να είν' ελεύθεροι, γιατί δεν ήταν μούλοι,
Αλλ' ήταν Σπάρτης γνήσια παιδιά τα καημένα
Κ' ελεύθερα γεννήματα και καλομαθημένα.
Για τούτο χώρες έκτισαν στα όρη και χωριά
Και ζουν έως την σήμεραν εις την ελευθερία.
Ετούτων εγώ βούλομαι να γράψω ιστορία
Και χώρες και τα ήθη τους, ιντράδες και χωριά.*

Οι έννοιες-κλειδιά που προβάλλουν από την πρώτη ανάγνωση του έπους: **Ταῦγετος, Σπάρτη, ελευθερία**, οριοθετούν την έννοια **Μάνη, μανιάτικος χώρος, μανιάτικες ιδέες**. Και δένονται πυκνά μεταξύ τους μέσω του στιχουργήματος.

Κλείνω την αναφορά μου στο στιχούργημα αυτό με λίγους από τους τελευταίους στίχους, που αποτελούν ηθικά διδάγματα και υποθήκες σε μας, τους επιγενόμενους στο μανιάτικο χώρο:

*Πλην ταῦτα όλα γίνονται από την απειθίαν
Αυτή πάλιν προέρχεται από την αμαθίαν
Από αυτήν προέρχεται και η ασυμφωνία
Και η επικατάρατος η δεισιδαιμονία,
Πως τάχα την παπουδική κρατούν ελευθερία
Και τούτο δεν ειν' άλλο τι, παρά πολλή μωρία.*

Στην κατάληξη αυτή κυριαρχούν έννοιες που περιγράφουν τα ελαττώματα των Μανιατών: απειθεια, αμάθεια, ασυμφωνία, δεισιδαιμονία. Τις περισσότερες μπορούμε να τις αναγνωρίσουμε, τουλάχιστο «εν σπέρματι», στους σύγχρονους Μανιάτες, και στο εσωτερικό μας. Ο στιγματισμός τους από το λόγιο συμπατριώτη μας Νικήτα Νηφάκη αποβλέπει στην καταπολέμηση, που θα οδηγήσει στην εξάλειψή, τους. Τελικά, όμως, προβάλλει η κάθαρση με την επίκληση και πάλι της

έννοιας της ελευθερίας. Αυτή φαίνεται ότι σε τελευταία ανάλυση παίρνει μπροστά και εξαλείφει πολλές από τις συνέπειες των πολλών ελαττωμάτων μας.

Δυστυχώς δεν είναι εξακριβωμένη πλήρως η διαδρομή στη ζωή του Νηφάκη. Είναι βέβαια όμως τα γεγονότα της γέννησής στη Μηλέα της Έξω Μάνης, της αιχμαλωσίας του από τους Τουρκομπαρδουνιώτες, όταν σε εφηβική ηλικία πήγαινε ν' αλέσει στους νερόμυλους της Αγια-Μαρίνας στην Ανατολική πλευρά του Ταϊγέτου, της ταλαιπωρίας του σε πολλές Τουρκικές φυλακές κατά τη μεταφορά του από το Μυστρά προς την Κωνσταντινούπολη και της διαφυγής του στο Βουκουρέστι. Αποτελεί βεβαιότητα ότι κατά την παραμονή του στη Ρουμανία δέχθηκε τα μηνύματα του Διαφωτισμού που προβάλλονταν τόσο από τους ίδιους τους Φαναριώτες ηγεμόνες με τις συγγραφές και τις προωθήσεις ατόμων που μετέφεραν τα μηνύματά του μετά από σπουδές στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης, όσο και μέσω των σχολείων που είχαν συστήσει και λειτουργούσαν με επιχορηγήσεις τους. Οι νέες συνθήκες που διαμορφώνουν μετά το 1781, δηλαδή το καθεστώς αυτονομίας με ντόπιο ηγεμόνα, επιτρέπουν την επιστροφή του στη Μάνη. Προσπαθεί εδώ να ασκήσει πνευματικό έργο, ως περιοδεύων διαφωτιστής και διδάσκαλος. Για δέκα χρόνια προωθεί το έργο του, υπό την υψηλή προστασία του αγαθού ηγεμόνα Τζανέτμπεη Γρηγοράκη, του οποίου την ευεργετική για τη Μάνη και τους Μανιάτες διοίκηση και τις προσωπικές αρετές θαυμάζει και υμνεί ο Νηφάκης στα περισσότερα από τα επικά του στιχουργήματα. Δυστυχώς, μετά από δέκα χρόνια, οι συγκυρίες τον αναγκάζουν να εκπατριστεί, εθελοντικά αυτή τη φορά, και να εγκατασταθεί στην Καλαμάτα, όπου ασκεί το διδασκαλικό λειτουργήμα για άλλα δέκα χρόνια. Τα αίτια της νέας αποδημίας του έχουν σχέση και με την αντιπάθεια και δυσαρέσκεια που προκαλούσε στους ατίθασους συμπατριώτες μας, γιατί επέκρινε αυστηρά και μαστίγωνε αλύπητα τις κακές και απάνθρωπες συνήθειές, τους.

Τελειώνοντας την αναφορά μου στο επικό έργο του Νηφάκη, ιχνηλατώ τα συναισθήματα, που θα διακατείχαν το γέροντα Καθηγητή Σωκράτη Κουγέα τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Τολμώ να ισχυριστώ ότι ιχνηλατώ αυτά τα συναισθήματα αντιστοιχώντας τα με επιλογές ανθρώπων που διακρίνονται για την πνευματική τους καλλιέργεια, όταν ξεπερνούν το μισό του προσδόκιμου χρόνου ζωής. Τα συναισθήματα που τους κατακλύζουν, τους δημιουργούν έντονη διάθεση να ξαναγυρίσουν τη σκέψη στις πατρογονικές τους ρίζες. Επιτρέψτε μου στο τέλος αυτού του συλλογισμού μου μίαν ακόμα παραδοχή: **εμείς οι Μανιάτες διαθέτουμε σε αυξημένο βαθμό αυτή τη νοσταλγική διάθεση για την πατρώα γη.** Αψευδή απόδειξη αποτελεί η σημερινή εκδήλωση, που ελπίζω ότι θα την ακολουθήσουν πολλές άλλες, το ίδιο επιτυχημένες σε εκπομπή μηνυμάτων για την πνευματική ανάταση του τόπου. Έτσι όπως μας το υπαγόρευαν, ο πρώτος Μανιάτης λόγιος Νικήτας Νηφάκης και ειδικότερα όπως το καταδεικνύουν με τη διαρκή πνευματική τους πορεία οι πολλαπλοί πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, που ξεκινώντας από αυτή την άγονη γη διέτρεξαν σημαντικές διαδρομές στον πνευμα-

τικό ορίζοντα της χώρας μας. Χαρακτηριστική περίπτωση μίας τέτοιας διαδρομής αποτελεί εκείνη του Πρόεδρου του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών και Προέδρου του Συνεδρίου μας του Καθηγητή Θεόδωρου Εξαρχάκου, τον οποίο θεωρώ υποχρέωση να ευχαριστήσω και απ' αυτή τη θέση για την πολυειδή προσφορά του στη Μάνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολόπουλου Δ. Μιχαηλάρη Π. *Η νομική συναγωγή του Δοσιθέου*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, ΚΝΕ, Αθήνα 1987.
- Βαγιακάκου Δ. *Αρδούβιστα - Ανδρούβιστα - Μεγάλη Χώρα της Έξω Μάνης* (ανάτυπο από τον τόμο ΙΓ' «Λακωνικά Σπουδαί»), Αθήνα, 1996.
- Βέη Ν.Α., *Έκφρασις Κώδικος της Μητροπόλεως Μονεμβασίας και Καλαμάτας*, Αθήνα, 1901.
- Γαλανόπουλου Μ, *Εκκλησιαστικά σελίδες Λακωνίας*, Αθήνα, 1939.
- Γκέοργκ Μάουρερ, *Ο Ελληνικός λαός*, Αθήνα, Αφοί Τολίδη, 1976.
- Ζερέντη Π., *Τάξις ιεραρχική ... Η Μητρόπολη Ζαρνάτας και οι εν Μάνη Επισκοπαί*, Αθήνα, 1922.
- Κουγέα Σ., «Συμβολαί εις την ιστορία και τοπογραφία της ΒΔ Μάνης», Αθήνα, τεύχος 62 Περιοδικού *ΕΛΛΗΝΙΚΑ*, 1933.
- Κουγέα Σωκράτης, Νηφάκη Νικήτα, *Μανιάτικα ιστορικά στιχουργήματα*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1964.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εκκλησιαστικές σελίδες Μάνης . Ειδήσεις για την προ του 17ου αιώνα περίοδο (Ι)», φύλλο 15, Καρδαμύλη, Ιούνιος 2000.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εκκλησιαστικές σελίδες Μάνης. Πατριαρχικές εξαρχίες», φύλλο 44, Καρδαμύλη, Νοέμβριος 2002.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εκκλησιαστικές σελίδες Μάνης. Ειδήσεις για την προ του 17ου αιώνα περίοδο (ΙΙ)», φύλλο 16, Καρδαμύλη, Ιούλιος 2000.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εκκλησιαστικές σελίδες Μάνης. Επισκοπές και επίσκοποι», φύλλο 7, Καρδαμύλη, Οκτώβριος 1999.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εκκλησιαστικοί δεσμοί Μάνης - Καλαμάτας», φύλλο 53, Καρδαμύλη, Αύγουστος 2003.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Εναρκτήρια ομιλία του συνεδρίου: Μάνη και Καλαμάτα – δεσμοί αγάπης και αμοιβαιότητας. Στοιχεία από την εκκλησιαστική μας ιστορία», φύλλο 33, Καρδαμύλη, Δεκέμβριος 2001.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Μανιάτες ακαδημαϊκοί. Σωκράτης Κουγέας (ΙV)», φύλλο 60, Καρδαμύλη, Μάρτιος 2004.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Μανιάτες ακαδημαϊκοί. Σωκράτης Κουγέας (ΙΙ)», φύλλο 58, Καρδαμύλη, Ιανουάριος 2004.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Μανιάτες ακαδημαϊκοί. Σωκράτης Κουγέας (ΙΙΙ)», φύλλο 59, Καρδαμύλη, Φεβρουάριος 2004.
- ΜΑΝΙΑΤΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ*, «Νικήτας Νηφάκης, ο πρώτος Μανιάτης λόγιος», φύλλο 3, Καρδαμύλη, Ιούνιος 1999.